

Тайиров М.М., Жороев И.М.

**ТУЯК ЫРЧЫНЫН ЫРЛАРЫНДАГЫ УЛУТТУК БААЛУУЛУКТАРДЫН
ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ**

Тайиров М.М., Жороев И.М.

**ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ТВОРЧЕСТВЕ
АКЫНА ТУЯК**

M.M. Taiirov, I.M. Zhoroiev

**THE REFLECTION OF NATIONAL VALUES IN THE WORKS
BARD TUYAK**

УДК: 811.37.01

Макалада Кыргызстандын туштук-батыш чөлкөмүндө жашаган, ичкилик урууларынын ичинен ырчылык өнөрү менен таанылган, Туяк ырчынын ырларындагы улуттук баалуулуктардын чагылдырылышы жөнүндө пикирлер берилди.

Негизги сөздөр: маалымат, акын, улуттук, белгилүү.

Данная статья носит ознакомительный характер. В ней дается информация об известном акыне юго-западных племен Кыргызстана Туяк, который воспевал национальные ценности Кыргызстана.

Ключевые слова: информация, поэт, национальный, известный.

This article is exploratory in nature. It provides information about the famous bard of the south-western tribes of Kyrgyzstan Tuyak, who sang the national values of Kyrgyzstan.

Key words: information, poet, national, known.

Ар бир элдин күчтүү, өзөктүү тамыры болот. Тамыры жок дарак мезгилдин эпкинине туруштук бере албайт. Кыргызстандын түштүк батыш чөлкөмүндө жашаган ичкилик урууларынын ичинен чыккан Абдумомун, Ботобай, Абдраим жана Туяк ырчылардын ырлары эл оозунда бирин-серин оозеки ырдалып сакталып калганы болбосо, кагаз бетине атайын өз оозунан жазылып калган эмес. Быйылкы "Тарых жана маданият жылына" карата Өкмөттүн токтому менен бекитилген Туяк ырчынын 160 жылдыгына карата өткөрүлүп жаткан иш-чаранын максаты эл оозуна алынган чыгаан таланттарын изилдеп, тарыхыбызды түптөп, ачылбай жаткан руханий кенчтерибизди табуу жана жаш муундарга ошол дөөлөттөрүбүздү жеткирүү болуп саналат. Учурда ичкилик кыргыздарынын арасынан чыккан жазгыч акын Молдо Нияз жана Кокон хандыгынын тарыхын жазган Зыяуддин Магзуну сыяктуу чыгаан инсандар жөнүндө да маалыматтар элге кеңири тараган эмес болчу. Өз элинин тарыхына, маданиятына кайдыгер карабаган кыргыз атуулдарынын атайын изденүүсү менен гана жазма адабиятты, тарыхты түптөгөн инсандарын тарыхый издери калыбына келди. Мына ошондой мекенчил, өз элинин тарыхын сыйлаган инсандардын бири Эгемберди Эрматовдун аракетин менен Туяк ырчынын эл

оозунда сакталып, эсте калган кээ бир ырлары жыйналып, китеп болуп басылып, калың журтка таанытылды. Бүгүнкү илимий конференцияда Туяк ырчы жана анын чыгармачылыгы, ал жашаган доор тууралуу омоктуу ойлор, пикирлер, изилдөөлөр айтылат.

Туяк ырчынын бизге жеткен ырларынын тематикасы ар түрдүү. Ал туулуп-өскөн жеринин кооз табиятын ырга, обонго салып, аны кастарлап, бапестеп Ата Журт үчүн жан аябастыгын «Исфайрам», «Балалыгым калган жер» аттуу ырларында бере алды. Кыргыздын байыртадан бери сакталып келген адеп-ахлак, үй-бүлөлүк этика, бала тарбиясы, ата-баланын жана туугандардын ортосундагы сый, каада-салт, дин түшүнүгү, географиялык билимдер, философиялык ойлор, коомго болгон көз караш, адам психологиясы ж.б. улуттук баалуулуктары акындын ырларынын мазмунун түзөт:

Аягы жок, башы жок,
Кайдан келдин дүнүйө?
Жалгыз кыпын жайлашкан,
Жайдан келдиң дүнүйө.
Күн нуруна жабышып,
Өрүп чыккан дүнүйөсүң,
Алла Таала эркинен
Агып чыккан дүнүйөсүң.

Бул саптарда жер жөнүндө, анын пайда болушу тууралуу ой жүгүртсө,

Ар коктудан кошулуп,
Күлүк болгон Исфайрам.
Эсеби жок эл үчүн,

Үмүт болгон Исфайрам, - деген саптарда суунун баалуулугу, кадыры жөнүндө айтып отурат. Чындыгында, бүгүнкү күндө таза суу проблемасы жер шарынын глобалдуу проблемаларынын бири эмеспи. Акындын ошол мезгилде эле бул теманы алып чыгышы, анын ойчулдугун, жаратылышка этияттап мамиле кылуу зарылдыгын, суусуз өмүрдүн, жашоонун да токтошу катуу эскертилип жатат.

Болбой турган жигиттин
Аялы бийлейт үйүндө.
Жуулбаган ийдиши,

Үйүлүп турат ар качан,
Очогунун түбүндө.

Мында элдик үй-бүлөлүк башкаруу эркек кишинин колунда болушу керектигин, ал салт бузулгандагы көрүнүштөр жөнүндөгү санаттар берилген.

Акын өзү жашап турган Кудаяр хандын тушундагы саясий абалга, реалдуу турмуштагы элдин теңсиздигин таамай сөздөр менен хандын атына чындыктан кайтпай тике ырдаган.

Токуму жок сөздөргө,
Тоюп турган замана.
Кудаярхандын ырларын
Ырдап барат замана.

Туяк – өз заманынын акыны, саясий көз карашка ээ, элдин таламын талашкан агуул, даанышман инсан. Мына ушундай турмуш чындыгынан тайып ырдабаган алп акын. Анын мындай адилет пикирлеши, өктөм ырдаганы бийлик төбөлдөрүнө жакпай, акындын өмүрүнүн кыйылышына себеп болду.

ХІХ жана ХХ к. баш чендеринде жашап өткөн кыргыз ырчылары «замана» деген ат менен көлөмдүү ырларды чыгарышкан. Мисалы, Калыгул Бай уулунун «Акыр заман», Арстанбек Буйлаш уулунун «Тар заман», Молдо Кылычтын «Зар заман», Молдо Нияздын, Жеңижоктун, Сагымбай Орозбак уулунун, Тоголок Молдонун «Замана» деген санат ырлары бар. Ак таңдай акын Туяк ырчынын «Акыр заман» аттуу ырынын мазмуну да өз мезгилиндеги замандаштарынын дүйнө туюму менен үндөшүп кетет:

Акыр заман болордо
Уулуң кетет Урумга,
Кызың кетет Крымга.

Бул саптарда акын бүгүнкү күндөгү татаал заманды, көр оокаттын айынан уул-кыздарыбыздын чет жерлерге барып, акча таап, турмушун оңдоого болгон аракеттери, бөтөн журт, бөтөн элде жашоо оңойго турбастыгын айтып жаткандай.

«Мингениң темир ат болот,
Окуганың кат болот,
Акыр заман болордо,
Темирди жиптей өрөсүң,

Ааламды үйдө көрөсүң», - деген саптар аркылуу азыркы информациялык-технологиялык заманды, минген темир унааларыбызды, байланыш түйүндөрүн, телевизор, интернетти алдын ала көрүп койгондой эле олуялык менен жазыптыр. Ошондой эле бүгүнкү күндөгү диндик бир нече агымдардын пайда болушу,

алардын адамзат үчүн жакшылык эмес, коркунуч жараткан терс формасын акын ошол мезгилде эле:

«Бир динди бекем тутпайсың,
Биринди бириң укпайсың,
Ынтымагың ыдырап,
Пайитин тапсаң муштайсың», - деп көрөгөчтүк кылган бейм.

Аялың укпай сөзүңдү,
Бетине карай дап коёт.
Ыймандан чыгып кары-жаш
Ыдыраган чак болот.
Акыр заман болордо
Эркектен кубат, күч калат.
Катындар чыгып иш кылат.
Барака-пайиз жоголуп,
Беймаза жолго туш кылат.
Кара далы кыздарың,
Көчөдө кетип бараткан,
Жигитти көрсө ышкырат.
Күйөөгө чыкпай кыздарың
Үйүндө төрөп олтурат.

Жогорудагы саптар учурдагы шарт жөнүндө, башкача айтканда, ыймансыздыктын күчөшү, аракеттикке берилүү, калп сүйлөө, арам иш кылуу сыяктуу улуттук нарк-насилибиз үчүн турмуштук жат көрүнүштөр акыры барып акыр заманга алып келерин олуя акын ошол кезде эле айтып өткөн экен.

Эл арасында айтылып жүргөн аңыз кептерге караганда Туяк чукугандай сөз тапкан төкмө акын, өз заманындагы залкар акын Токтогул сыяктуу ырчылар менен тең айтышкан, ичкилик кыргыздарынын ак таңдай акыны экенинин сыймык менен оозго алабыз. Туяк ырчы – кең пейил уста, чебер комузчу, кыякчылыгы менен да таанылган инсан. Анын ырларын терең изилдөө, чыгармачылыгына баа берүү – келечектин иши.

Адабияттар:

1. Эрматов Э. Туяк ырчы. - Ош, 2005.
2. Жороев И.М. Тарбия жаатындагы ислам жана улуттук айрым баалуулуктар. // Ош МУнун жарчысы. - № 2. - 2013. - III вп. - 28-30-бб.
3. Мамыров М. Молдо Кылычтын изилдөөчүсү. Ала-Тоо журналы. - 1990. - №11. - 157-б.
4. Кебекова Б. Кыргыз элинин каада-салт ырлары. - Б., 2001.
5. Ирисов П. Ырчылар чыгармачылыгы. - Бишкек, 2004.

Рецензент: д.пед.н., профессор Момуналиев С.